№ 169 ՈՒՐԲԱԹ ՍԵՊՏԵՄԲԵՐԻ 18 **1898** ՈՒՐԲԱԹ ՍԵՊՏԵՄԲԵՐԻ 18 № 169

ՔՍԱՆՎԵՑԵՐՈՐԴ ՏԱՐԻ

ՄՇԱԿ

Տարեկան գինը 10 րուբլի, կէս տարվան 6 րուբ.
Առանձին համարները 5 կոպէկով.

Թիֆլիսում գրվում են միմիայն խմբագրատան մէջ.

Մեր հասցէն. Тифлисъ, Редакція „Мшакъ".
Կամ Tiflis, Rédaction „Mschak".
Տէլէֆօն № 253.

Խմբագրութիւնը բաց է առաւօտեան 10—2 ժամ
(բացի կիրակի և տօն օրերից)

Յայտարարութիւն ընդունվում է ամեն լեզուով.

Յայտարարութիւնների համար վճարում են
իւրաքանչիւր բառին 2 կոպէկ.
Տէլէֆօն № 253.

ՀԻՄՆԱԴԻՐ ԳՐԻԳՈՐ ԱՐԾՐՈՒՆԻ

Կիրակի օրը, սեպտեմբերի 20-ին

ԳՐԻԳՈՐ ՅՈՎՀԱՆՆԻՍԵԱՆ ՄԵՂՈՒԻՆԵԱՆԻ

մահվան տարեդարձի օրը, ս. Նշան եկեղեցում կը մատուցվի պատարագ և կը կատարվի հոգեհանգիստ: Այդ մասին հանգուցեալի եղբայրը և քոյրերը յայտնում են ազգականներին և ծանօթներին: Պատարագի սկիզբը՝ 10 ժամին: 1—2
(ո. շ.)

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ

Ճշմարտութեան յաղթանակը.—ՆԵՐՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ. Մեծ Իշխան Միխայիլ Նիկոլայեվիչի գալուստը. Պրոֆէսոր Անդրէաս Արծրունու գրական գործունէութիւնը. Մի ամսագրից. Նամակ Նիժնի-Նովգորոդից. Նամակ Շուշուց. Ներքին լուրեր.—ԱՐՏԱՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ. Նամակ Ֆրանսիայից. Գաղտնիքը բացված է. Արտաքին լուրեր. —ՀԵՌԱԳԻՐՆԵՐ. — ՅԱՅՏԱՐԱՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ.—ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ. Կ. Պօլսից:

ՃՇՄԱՐՏՈՒԹԵԱՆ ՅԱՂԹԱՆԱԿԸ

—

Բրիսօնի մինիստրութիւնը որոշեց, վերջապէս, վերաքննել տալ Դրէյֆուսի գործը: Ֆրանսիան սթափվեց վերջապէս և քաջութիւն ունեցաւ սրբելու ֆրանսիական արդարադատութիւնը այն մեծ արատից, որով ծածկել էին նրան կեղծ-հայրենասէրները, թոյլ տալով, որ զուր տեղ տանջվի, չարչարվի մի անձն, որ անմեղ է, կամ որի մեղաւորութիւնը յամենայն դէպս չէ ապացուցված անհերքելի փաստերով: Ֆրանսիան հասկացաւ, վերջապէս, որ իր ամենալաւ զաւակներից մէկի—Էմիլ Զօլայի բողոքը բղխում էր միայն ճշմարիտ հայրենասիրական զգացմունքներից, որ նա դրդված չէր որ և է փառասիրական ձգտումներից, և հետևաբար՝ նրա դէմ յարուցված հալածանքը մի վայրենի վարմունք էր, անարժան այն երկրին, որ սնուցել է իր ծոցում մարդկութեան ամենագեղեցիկ և նուիրական իդէալները, ամենավեհ գաղափարները—արդարութեան, ճշմարտութեան, հաւասարութեան, եղբայրութեան գաղափարները:

Վհատութիւնն ընդհանուր էր. ճշմարիտ հայրենասէրների ցաւն անհագին, ապագան կասկածելի. որովհետև Ֆրանսիայի մէջ խախտված էր այն, առանց որի անհնարին է որ և է երկրի կանոնաւոր զարգացումը, այն է՝ արդարադատութեան ապահովութիւնը: Զինուորական կոյրի ոյժը ձգտում էր տիրապետել արդարադատութեան վրա և ամեն բան ջարդ ու փշուր անել՝ սխալ կերպով հասկացված դասակարգային ինքնասիրութեան և պատուի համար: Վերաքննել Դրէյֆուսի գործը՝ նշանակում է անպատվել, խայտառակել զօրքը. վերաքննել Դրէյֆուսի գործը՝ նշանակում է պատերազմ առաջ բերել, վտանգի տակ գցել Ֆրանսիայի ապագան, հրաւիրել թշնամիներին ոտնակոխ անել հայրենիքը,—ահա այն աղաղակները, որոնցով աշխատում էին սարսափ ազդել կառավարութեան: Եւ այդ աղաղակները, բուերի այդ չարագուշակ կռկռոցները ամբողջ տարին յուզում, խռովում էին Ֆրանսիան, խանգարում էին նրա կեանքի կանոնաւոր ընթացքը և կլանում բոլոր գործողների ամբողջ եռանդը, ոյժը, աշխատութիւնը:

Եւ ահա Բրիսօնի մինիստրութեան խելացի որոշումը մի անգամից վերջ դրեց այդ վտանգաւոր վիճակին: Այժմ արդարադատութիւնը հանդարտ, խաղաղ կերպով կը կատարի իր գործը, առանց, ի հարկէ, որ և է վտանգի ենթարկելու Ֆրանսիան, ինչպէս հաւատացնում են Ռօշֆոր, Դրիւմօն, Դերուլէտ և ընկ.:

ՆԵՐՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

ՄԵԾ ԻՇԽԱՆ ՄԻԽԱՅԻԼ ՆԻԿՈԼԱԵՎԻՉԻ ԳԱԼՈՒՍՏԸ

—

Սեպտեմբերի 17-ին Թիֆլիսը մեծ հանդէսով և անկեղծ ուրախութեամբ ընդունեց նախկին փոխարքայ Մեծ Իշխան Միխայիլին: Վաղ առաւօտեանից քաղաքը զարդարվեց դրօշակներով և ժողովրդի մեծ բազմութիւն գնում էր դէպի երկաթուղու կայարանը և Դիդուբէի դաշտը: Ուղիղ ժամի 9-ին երկաթուղու գնացքը հասաւ կայարան: Մեծ Իշխանը, նախ ողջունելով պատւաւոր պահակախումբը, մտաւ կայարանի դահլիճը, ուր քաղաքագլուխը աղ ու հաց մատուցեց և ողջունեց Նրա գալուստը, ասելով որ ամբողջ Թիֆլիսը և Անդրկովկասը երբէք չեն մոռանում իրանց սիրասուն փոխարքային և Նրա յիշատակը որդոց որդի է անցնում: Մեծ Իշխանը շնորհակալութիւն յայտնեց: Այնուհետև Մեծ Իշխանը ձեռք տուեց այն ձայնաւորներին, որոնց ինքը ճանաչում էր և խօսակցութիւն ունեցաւ նրանց հետ: Ներկայացան աղնուականների դասը, քաղաքացիական պաշտօնեաները: Ամենքին Մեծ Իշխանը սիրալիր ողջոյններ տուեց, իսկ Մամացեվ և Բէհբութով հին գեներալներին համբուրեց: Դառնալով ամենքին, Նա շնորհակալութիւն յայտնեց Իրան սիրալիր կերպով ընդունելուն համար, ասաց որ Ինքը շատ ուրախ է որ ծերութեան հասակում նորից տեսաւ իր սիրած Կովկասը, ամեն աջողութիւն ցանկացաւ: Այնուհետև Մեծ Իշխանը դուրս գնաց դահլիճից, դրսում հազարաւոր ամբոխը կեցցէներով և ուրախական աղաղակներով ողջունեց Նրան:

Երկաթուղու կայարանից Նորին Կայսերական Բարձրութիւնը կառքով գնաց Դիդուբէի դաշտը: Այդտեղ հաւաքված էր զօրքերի ահագին բազմութիւն: Նստելով ձիու վրա, Մեծ Իշխանը գնաց զօրքերի մօտ, որ անընդհատ ուռռաներով էր պատասխանում Նրա ողջոյններին: Այնուհետև կայացաւ զօրահանդէս: Զօրքերի անվերջ շարքերն անցնում էին Մեծ Իշխանի առջևով. Նախ հետևակ զօրքը, ապա արտիլերիան և յետոյ հեծելազօրքը: Խոր, պատկառելի տպաւորութիւն էր թողում մանաւանդ հեծելազօրքը, որ մերթ քայլով, մերթ սրարշաւ անցնում էր ահագին դաշտի վրայով:

Զօրահանդէսից յետոյ պաշտօնում չինած առանձին ծածկի տակ նախաճաշիկ տրվեց թանկագին հիւրին: Այնուհետև Նորին Բարձրութիւնը կառք նստեց և Մուշտայիդ այգու միջով մտաւ քաղաք: Միքայէլեան փողոցի երկու կողմով կանգնած էին զանազան դպրոցների աշակերտներն ու աշակերտուհիները և ժողովրդի ստուար բազմութիւն: Բարեատինսկայա փողոցում էլ շարված էին աշակերտներ և աշակերտուհիներ: Գօլօվինսկի պրօսպեկտի վրա խռնված էր մեծ բազմութիւն, որ մեծ օվացիաներով ողջունեց Մեծ Իշխանի գալուստը: Այդտեղ էլ շարված էին արական և իգական գիմնազիաների աշակերտներն ու աշակերտուհիները, նմանապէս և Ներսիսեան դպրոցի աշակերտները ուսուցչական խմբի հետ: Ժամի մէկն էր, երբ Մեծ Իշխանը հասաւ կառավարչապետի պալատը:

Երեկոյեան քաղաքը լուսավառված էր: Այսօր, ժամի 3-ին կէսօրից յետոյ Նորին Բարձրութիւնը ճանապարհ կընկնի Թիֆլիսից:

ՊՐՕՖԷՍՕՐ ԱՆԴՐԷԱՍ ԱՐԾՐՈՒՆՈՒ ԳՐԱԿԱՆ ԳՈՐԾՈՒՆԷՈՒԹԻՒՆԸ
IV

1879 թւին պրօֆէսօր Արծրունին քիչ է գրում «Մշակի» մէջ. բայց յաջորդ տարին դարձեալ երևում են Նրա բազմաթիւ նամակները, գրված Բերլինից: Այդ աշխատակցութիւնը շարունակվեց մինչև 1883 թւականը և այնուհետև հանգուցեալ պրօֆէսօրը երկար ժամանակ լուռ մնաց: Մօտ տասն տարուց յետոյ Նա նորից երևան եկաւ «Մշակում». 1895-ի ամառը, ստանձնելով «Մշակի» հրատարակութիւնը, եկաւ Թիֆլիս և մի շարք առաջնորդողներ գրեց. հետևեալ տարի Նրա թղթակցութիւնները երևան են գալիս Ամերիկայից, ուր Նա գնացել էր մասնագիտական հետազօտութիւններ կատարելու համար: Բայց, հակառակ իր ցանկութեան, Նա չը կարողացաւ աւելի յաճախ գրել. հիւանդութիւնը շուտով հարկադրեց Նրան թողնել նոյն իսկ դասախօսութիւնները: Վերջին նամակը, որ տպվեց «Մշակում, վերաբերում է Զօլայի պաշտպանած գործին: Այդտեղ Նա դառնապէս գանգատվում է ժամանակակից երիտասարդութեան վրա, որ մոռացել է իդէալները, հալածում է այն սակաւաթիւ «ծերերին», որոնք կատարում են ազնիւ մարդու պարտաւորութիւնները:

Մենք վերջացրինք մեր համառօտ տեսութիւնը: Ընթերցողը, անկասկած, կը գայ այն եզրակացութեան, որ պրօֆէսօր Արծրունու մահը կորուստ է ոչ միայն գիտութեան, այլ և մեր գրականութեան համար: Մարդ զարմանում է, տեսնելով թէ ինչպէս գիտութեան նուիրված մարդը մեծ ուշադրութեամբ հետևում է կեանքին, ինչպէս հետաքրքրվում է ամեն մի երևոյթով, որ հասարակական նշանակութիւն ունի: Նրա իւրաքանչիւր տողի մէջ երևան է գալիս մաքուր, պայծառ հայեացքների տէր մտածողը. Նա վրդովվում է ամեն մի մութ, հակամարդկային երևոյթից, ուր և տեղի ունենար այդ երևոյթը. առաջադիմութեան, անդադար կատարելագործման ազնիւ և համոզված երկրպագու, Նա ողջունում էր ամեն մի քայլ, որ համապատասխանում էր իր տենչանքներին և,

ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ

Կ. ՊՕԼՍԻՑ

—

Օգոստոսի 31-ին

Սև-Լեռը.—Կրետական երկու դօկումենտներ.—Փոքր-Ասիայի մէջ հնախուզական նոր յայտնութիւն մը.—Սուլթանին նոր խոստումներն՝ Օրմանեան պատրիարքին:

«Զէթինիէ»-էն ֆրանսական «Temps» լրագրին ուղղուած թղթակցութիւն մը խիստ սաստիկ կերպով կը նկարագրէ Սև-Լեռան սահմանագլխին վրայ տեղի ունեցած արիւնահեղ կռիւն ալբանեացիներուն և տեղացիներուն միջև:

Անցեալ ամսոյ սկիզբը կռիւն այնքան ծանր կերպարանք մը առեր է, որ Իշխանին կառավարութիւնը պարտաւորեր է զինու զօրութեամբ պաշտպանել իր սահմանագլուխը: Մահմէդական ալբանեացիներ հրոյ ճարակ ըրեր են քրիստոնեաներու սեպհականութիւնը եղող չորս հարիւր վաթսունի չափ տուներ և սպաններ են վաթսուն երկու օրթօդոքս քրիստոնեաներ: Ահ ու սարսափն այնքան տիրեր է, որ ժողովուրդն սկսեր է խմբովին գաղթել: Մահմէդական հրոսախումբերը՝ թրքական իշխանութեանց աչքին առջև ի գործ կը դնեն եղեր, աներկիւղ, իրենց սոսկալի և անլուր խժդժութիւնները:

Տասն հազարի չափ քրիստոնեաներ Սև-Լեռան սահմանագլուխն անցեր են, և Իշխանին կառավարութիւնն ստիպուեր է, անմիջապէս, զօրքը շարժման մէջ դնել՝ իրենց նախայարձակներն հալածելու համար: Իշխանական գահաժառանգը՝ Դանիլլօ՝ զօրախմբին կարգադիր եղած է, իսկ կառավարչապետ Բօզօ Պետրովիչ, նախկին թեկնածու կրետական կառավարութեան, զօրաց հրամանատարութեան պաշտօնն ստանձներ և զօրագունդերու գլուխն անցած՝ առանց ժամանակ կորսնցնելու մեկներ է՝ փութոյ պընդութեամբ Քօլաշէն և Անդրիէվիցա համնելու և սահմանագլխին դիրքը բռնելու համար: Իրենց առաջին գործն է եղած՝ սարսափէն ամեն բան երեսի վրայ թողելով փախչողները հաւաքել, անոնց դրամ և ուտելիք բաժնել ու սանձել օրթօդոքս ժողովուրդը, որ սաստիկ գրգռուած կըսպառնայ եղեր վրէժ լուծել: Բոլոր զօրքերուն հրաման տրուեր է, որ ալբանեացիներն երբ յանդգնին իրենց հողին վրա ոտք դնել, անմիջապէս հրացանի բռնեն զանոնք: Գնդապետ Լինքիչ ընկերացեր է Բօզօ Պետրովիչի: Հրետազօրաց գլխաւոր հրամանատար՝ գեներալ Մարտինօվիչ հրահանգ տուեր է թնդանօթները կարգադրել այն սարերուն վրայ, որ իրենց բարձր դիրքովը կիշխեն, ռազմագիտական տեսակէտով, Բերանի ճանապարհին վրայ, և թէպէտ չի կարծուիր եղեր, թէ ալբանեացիները կարող կը լինին մրցել բռնուած այդ դիրքերուն հանդէպ, բայց զանոնք խոտի եւ մղելու համար ամեն միջոց ձեռք առնուեր է:

Սև-Լեռան պաշտօնական թերթը՝ «Glas Tsernagorlsa» հրատարակեր է պաշտօնական յայտարարութիւն մը, որով ի վեր հաներ է այն ծանր ու դժնդակ կացութիւնը, որուն ենթարկուեր է երկիրը: Հաստատեր է մասնաւորապէս, թէ թուրք իշխանութեանց և անոնց զօրքերուն մեղսակցութիւնը աւելի ծանրացուցեր է իրերու վիճակն, որով գրգռուեր են մահմէդական ալբանեացիներն այդ եղեռնական վայրենութիւններն ի գործ դնելու, յայտներ է միանգամայն, որ թէպէտ՝ կանխամտածութեամբ անշուշտ, սոսկալի սպանութիւններ գործուեցան օրթօդոքսներուն վրայ և անոնց տուներն անգթօրէն աւարի առնուեցան, սակայն և այնպէս Իշխանին կառավարութիւնը բաւական պիտի համարի միմիայն պաշտպանողական միջոցներ ձեռք առնել, յուսալով, որ եւրօպական միջամտութիւն մը բաւական պիտի լինի այս տխուր դէպքերն անգամ մ'ալ չի կրկնուելու համար:

—

Արդէն գրած էի ի մասին այն յիշատակագրի՝ զոր Կրետէի Ազգային ժողովը վերջերս մատոյց կղզիին ծովակալներուն: Ազգային ժողովը նոյն յիշատակագրի հետ միանգամայն յայտարարութիւն մը հրատարակած է կղզիին քրիստոնեայ հասարակութեան ուղղեալ:

Ահաւասիկ անոնց երկուքին ալ պատճէնները.

I. «Առ Նորին Գերազանցութիւն ծովակալ Պօտտիէ, Երիցագոյն անդամ ծովակալաց բարձրագոյն խորհրդոյն՝

«Վսեմափայլ Տէր.

«Թէսալիոյ պարպուելովն՝ իրաց կանոնաւոր վիճակը, որ Կրետէի մէջ պատահած դէպքերուն հետևանօք խանգարուած էր, վերահաստատուած է կղզիին մէջ, և կարծեմք թէ այլ ևս արգելք մը չը կայ ձեռնամուխ լինելու կրետական խընդրոյն կարգադրութեանը, որ այսքան ժամանակէ ի վեր կը ձգձգուէր:

«Շատ ժամանակէ ի վեր է, որ կրետացիք՝ արդէն համակերպած են մեծ պետութեանց որոշումներուն, և միմիայն կը խնդրեն իրագործումը վարչական այն ձևին, զոր անցեալ 1897 մարտ $^{5}/_{17}$-ին հրատարակեցին կղզիին մէջ և զոր նոյնութեամբ հրատարակեց նաև Բ. Դուռը՝ մի և նոյն ամսոյ $^{7}/_{19}$-ին:

«Վարչական ձևին հիմնական կէտերն ասոնք են.—1) կատարեալ ինքնավարութիւն ընդ գերիշխանութեամբ Նորին Կ. Վեհափառութեան՝ Սուլթանին.—2) Կրետացիք, իրենց ներքին ամեն գործառնութեանց մէջ, գլխովին պէտք է ազատ լինին Բ. Դրան կոնտրոլէն.—3) Օսմանեան զօրքերը պէտք է դուրս ելնեն կղզիէն:

«Այն խառնակութիւնները՝ որ սոյն բեժիմի հրատարակութենէն յետոյ ծագեցան Յունաստանի և Թիւրքիոյ միջև, և այն առթիւ հարկ տեսնուած բանակցութիւնները, հաւանաբար, արգելք եղան մինչև հիմա գործոյն կարգադրութեանն համար պարտուպատշաճ միջոցները պատրաստելու:

«Յորքան տևեցին յիշեալ բանակցութիւնները, կրետացիք, ի յարգանս մեծ պետութեանց, հանդարտ մնացին. աշխատեցան խաղաղութեան գործն ու ծովակալներուն ձեռք առած հաշտութիւնը դիւրացնելու. փորձեցին և ըստ բաւականին յաջողեցան ներքին կարգադրութիւն մը ընելու՝ որով և համեմատաբար հանդարտութիւն մը գոյացուցին, գլխաւորապէս այն ապաւորութեան և վստահութեան ներքև, զոր ժո-

ընդհակառակը, զայրանում էր, երբ ոտնահարված էր տեսնում մի հաստ գաղափար, մի հաստ սրբութիւն։ Այդպիսի մաքուր մարդիկ՝ օժտված բազմակողմանի գիտութեամբ, հազուագիւտ երևոյթներ են։ Միայն դրանք կարող են հասարակական գործին հաղորդել իրանց յատուկ գաղափարականութիւնը, մաքուր, սրբազան սէրը։ Մամուլի վերաբերմամբ, որ հասարակաց կարծիքը ղեկավարելու վեհ պաշտօնն ունի, նա խստապահանջ էր։

Ցաւիտենական լոյսի, ճշմարտութեան, սուրբ գաղափարների և նուիրական հասկացողութիւնների ջերմ պաշտպան Անդրէաս Արծրունին այսօր անշնչացած է։ Բայց նրա բազմաթիւ գրութիւնները մնում են և գիտնականի մեզ, հանդարտ ու համոզիչ շեշտով խօսում են մեր ականջին։

Լէօ

ՄԻ ԱՄՍԱԳՐԻՑ

—

Մի մասնագիտական աշխատանքի համար թերթելով Սուվօրինի հրատարակութեամբ լոյս տեսնող, բայց «Новое Время»-ի յատուկ բուկիտից զուրկ, «Истор. Вѣстникъ» ամսագրի այս տարվայ համարները, մեր աչքին ընկաւ № 1-ի մէջ զետեղված ոմն Ա. Պ. Անդրիեվի յօդուածը «Հայկական Պալ՛միրայի*) աւերակների վրա», (եր. 225—265)։ Եթէ չենք սխալվում, իր ժամանակին մեր մամուլը մատնացոյց չարաւ այդ յօդուածի վրա, ուստի տալիս ենք «Մշակի» ընթերցողներին այդ մասին մի փոքրիկ տեղեկութիւն։

Յօդուածագիրը, իբրև սոսկ հետաքրքիր ճանապարհորդ, տալիս է ընթերցողին մի քանի միջնադէպեր հայոց պատմութիւնից, որ ցոյց է տալիս իր մօտիկից ծանօթութիւնը նրա հետ։ Ապա նկարագրելով աւերակները հսկող տգէտ հայ վարդապետին (փակագծում ասենք՝ ամեն մի նշանաւոր աւերակ կամ վանք, որ սովորաբար աւերակի է նմանում, ունի մի այդպիսինը և մենք հուշակաւոր Գանձասարի վանքում պատահել ենք մի հրէշի, որ արդարացի զայրոյթ էր գրգռում նոյն իսկ Թուրք այցելուների մէջ), հեղինակն ուղեկից հայ լուսանկարչի բերանից մանրամասնօրէն պատմում է մայր տաճարի, կաթողիկոսների վեհարանի, կայսերական պալատների, Փրկչի և Աստուածածնի տաճարների և այլ նշանաւոր աւերակների մասին, կցորդելով այն պատմական անցքերը, որ անցել են Անիի գլխով, բերելով տեղ-տեղ քաղուածքներ հայոց պատմագրերից։

Մենք կանգ ենք առնում հեղինակի մի երկու նկատողութիւնների վրա։ Նա շատ արդարացի է, թէև ոչ առաջինը. նա նկատում է՝ «Ինձ զարմացնում է այն անտարբերութիւնը, որ ցոյց են տալիս մեր ուսումնարանները դէպի այն ազգերի պատմութիւնը, որոնք վաղուց ռուսահպատակ են դարձել։ Մինչ Ռուսաստանում մի բան լսելով հին Հայաստանի կամ Վրաստանի մասին, յետոյ ապշած չենք մնացել, երբ ծանօթանալով այդ երկրների պատմութեան հետ, իմացել ենք, թէ որքան խոր հնութեան մէջ է թագնված նա։ Աւելի զարմանալի է մեր անտարբերութիւնն այստեղ, Կովկասում, որտեղ մեր աստիճանաւորը կամ զինուորականը կատարեալ անտեղեակ է տեղական պատմութեան։ Եւ ինչքան նրանք զարմանում են, երբ պատմում ես երկրի անցեալից դէպքեր...»։ Մեզ մնում է երկու ձեռքով ստորագրել այդ կարծիքի տակ և հէնց դրա մէջ որոնել շատ թիւր կարծիքների բացատրութիւնը։

Աւերակների գործած գեղարուեստական տպաւորութիւնը հաղորդելով ընթերցողին, հեղինակը տալիս է այս եզրակացութիւնը. «Որքան առաւել մօտկից էի դիտում այդ աւերակները, ես աւելի էի համոզվում, որ հայկական կուլտուրան իսկ որ բարձր էր Բագրատունիների ժամանակ և քանի որ այն ազգութիւնը, որ տուել է այդ հրաշալի շինութիւնները, ներկայումս հասցրած է կատարեալ ստորացման և մռայման, դժուար թէ նորից սթափվի և հասնի ծաղկման և բարօրութեան նախկին աստիճանին»...

Յօդուածագիրը, ընդհանուր առմամբ, ողջամիտ և տօլերանտ է, բայց և այնպէս գրուածքը թողնում է մի տեսակ երկդիմի տպաւորութիւն, որ գուցէ առաջ է գալիս հեղինակի բարեխճութիւնից. նա ամբողջ վեց երես ականջ է դնում մի՝ իր ասելով՝ «հայատեացի» կարծիքներին, իսկ հայ լուսանկարչի բերանում դրած հերքումները չէ գրված նոյն եռանդով... Եւ ինչու հայի բերանից. միթէ ռուս հեղինակը նոյնը չէր կարող ասել, գուցէ և աւելի հանգիստ և փաստօրէն։ Յօդուածին կցած են աւերակների 9 պատկերներ, որ կատարված լինելով մայրաքաղաքի առաջնակարգ տպարաններից մէկում, աչող են։

Ամսագրի նոյն գրքում մի ուրիշ գրող, պ. Б. Գլինսկի, համառօտակի պատմում է ռուսաց գաւառական պարբերական մամուլի մասին և մի երես նուիրում է Կովկասի մամուլին։ «Новое Обозрѣіе» լրագրի միայն անցեալն է գովում և զարմանալի է, որ յիշելով սրա մէջ պ. Նիկոլաձէի աշխատակցութիւնը՝ հեղինակն այս հրապարակախօսին մի չինով բարձրացնում է՝ գաւառական գրողի աստիճանից մայրաքաղաքի գրողների շարքը,—մոռանում է համակրելի Ստեպանովին, որ հիմնեց այդ լրագիրը, և որի աւանդած տրադիցիայքն անյողդողդ ծառայում է լրագրի ներկայ խմբագրութիւնը. ճիշդ է իր մէջ չունենալով և, փառք Ալլահին, պերճախօս ճոռոմաբաններ, բայց, կաւելացնենք, աւելի համոզված գրողներ... Իսկ «Кавказъ»-ի մասին գրածը արժէ, որ en toutes lettres առաջ բերենք, որ և կատարում ենք։—«Кавказъ» կառավարչական հրատարակութիւն է և կապալով տրվում է իշխանութիւնից ընտրված մասնաւոր անձանց։ Ներկայումս նա գտնվում է յայտնի բանաստեղծ Վելիչկօի ձեռքում, որի բաժին ընկաւ այս մի քիչ ընկած թերթը ոտի կանգնեցնելը (լսեցէք, լսեցէք) և պատնէշ դարձաւ այն արդէն չափից դուրս յարձակումների դէմ, որ անում են տեղացի-սեպարատիստները Ռուսաստանի հասցէին» (լսեցէք, լսեցէք) (ibid. երես 321)։

Ի՞նչ պատասխանել սրան։ Եւ այս անհեթեթ կարծիքը յայտնում է մի գրող, որ երբեմնակի գլուխ կանգնած լինելով մի մեծ ամսագրի («Сѣв. Вѣстн.») խմբագրութեան ex officio պիտի լաւ ծանօթ լինի գաւառական մամուլին, ես առաւել, որ պարոնը վերջերս մանրամասնօրէն ուսումնասիրում է, ինչպէս գուցէ յիշի ընթերցողը «Մշակից», գաւառական մամուլի պատմութիւնը՝ et voila comme on ecrit l'histoire.

Կովկասեան տեղացիների վրա բարդած անհեթեթ կարծիքները «Մշակը» շատ անգամ ջրել է, թող այս անգամ մեր փոխարէն խօսի նոյն ամսագրի մի ուրիշ եռանդուն աշխատակից, պատմաբան և նովելիստ Պ. Ն. Պօլեվօյը, որ զայրացած Ռուսաստանի մասին անբարեխիղճ և չարամիտ դատողութիւններ յայտնող օտարազգի գրողներից, բացականչում է. «բայց այն բոլոր անհեթեթութիւնը, այն բոլոր ստերը, որ տպվում են Ռուսաստանի մասին, այն բոլոր զրպարտութիւնները, որ նրա մասին տարածում են նրա թշնամիները, մեզ առանձնապէս չեն ապշեցնում և առաւել չեն ջիգրացնում։ Մենք մեզ մխիթարելով ասում ենք. «Նրանք Ռուսաստանին չեն ճանաչում և այդ պատճառով էլ չեն գնահատում նրան»։ Իսկ երբ նոյնը կրկնում են Ռուսաստանին լաւ ճանաչողները, մենք գալիս ենք այն եզրակացութեան, որ նրանք դիտմամբ ստում, զրպարտում են, եւրոպական հասարակական կարծիքի խաթրու, որովհետև մյդպէս է ընդունված այնտեղ խօսել Ռուսաստանի մասին և այլապէս խօսելը անքաղաքավարի է, տարօրինակ...»։ (ibid. երես 266)։

Պետրոս Զաքարեանց

ՆԱՄԱԿ ՆԻԺՆԻ-ՆՕՎԳՕՐՕԴԻՑ

—

Սեպտեմբերի 2-ին

Օգոստոսի 25-ին դրօշակը իջեցրին և այդ օրվանից արդէն պաշտօնապէս տօնավաճառը փակված է համարվում։ Իրականապէս, սակայն, նա գոյութիւն ունի մինչև սեպտեմբեր 8-ը, որից յետոյ տօնավաճառում մնացողներին պօլիցիան ստիպում է վերջացնել գործերը և հեռանալ։ Տօնավաճառը օգոստոս 10—15-ին հասնում է իր կատարեալ գագաթնակէտին և այնուհետև նորից սկսում է իջնել, մի քանի օր էլ... և այդ աղմկալի քաղաքում կեանքը դադարում է բոլորովին և տօնավաճառը փակվում է մինչև միւս տարի։ Դա կարծես ամայի տեղում շինված երկաթուղու մի կայարան լինի, ուր գնացքը դղրդալով կանգ է առնում մի քանի րօպէ և նոյն աղմուկով հեռանում։ Չը նայելով այդ կարճ ժամանակամիջոցին տօնավաճառում կատարվում են առևտրական խոշոր գործեր. միլիօնների ապրանքներ են ստացվում Սիբիրիայից, Չինաստանից, Կովկասից, Անդրկասպեան երկրից և Ռուսաստանի միւս 60 նահանգներից. և նոյնպիսի մեծ քանակութեամբ ապրանքներ էլ գնում են այդ կողմերը։ Անհագին դեր է խաղում այդ դէպքում նաւագնացութիւնը Վօլգայի վրա։ Ապրանքների փոխադրութեան ծախքը Վօլգայի վրայով անհամեմատ աւելի էժան է երկաթուղային տարիֆից և հէնց դա ամենագլխաւոր պատճառն է տօնավաճառի աջողութեան, եթէ ոչ, ոչ մի առանձին հաշիւ չը կայ Մոսկվայի ապրանքների Նիժնիյում գնելը։ Բամբակի գները այս տարի սպասածից վատ էին. չը նայելով ամերիկական պատերազմին, գները չը բարձրացան։ Մորթեղէնը և գորգեղէնը լաւ ծախվեցին։ Մանուֆակտուրայի գործարանատէրերը ցանկացան սկզբում գները ¼ կօպէկով աւելացնել. սակայն այդ չաջողվեց և սկսեցին աւելի երկար ժամանակամիջոցներով ապրանքներ ծախել։ Տօնավաճառը՝ ընդհանուրի դատելով միջակ էր։ Պրօտեստ եղան մօտ 2 միլիօնի մուրհակներ։ Սնանկ հրատարակվածները մեծ մասամբ Սիբիրի առևտրականներն էին։

Գրականութիւն, գեղարուեստ և այլն ձեր աչքին չի ընկնի Նիժնիյում։ Առևտուր, կերուխում, և անզուսպ անառակութիւն, ահա տօնավաճառի այդ կարճ կեանքի յատկանիշը։ Երեկոյեան 8 ժամից յետոյ, աշխարհի ամեն կողմերից եկած այդ հասարակութիւնը լցվում է հիւրանոցները և գինետները, որոնք լի են անառակ կանանցով։ Դեռ համեմատաբար այս տարի խաղաղ էր, որովհետև նահանգապետը կարգադրել էր արգելել երգչուհիների խմբերի Նիժնիյ գալը։ Այդ անունով ամեն տարի գալիս են եղել մի քանի հազար հոգի և ահագին գումարներ են նստում եղել միամիտների վրա։ Գալիս էին շատերը, մանաւանդ հարուստ պարսիկներ յատկապէս այդ կանանց համար և հազարներ թողնելով գնում։ Թէ ինչ սոսկալի գներ են վերցնում հիւրանոցներում, անկարելի է ասել։

Հասարակ, բանուոր և ծառայող դասակարգի կեանքը տօնավաճառում աւելի փչացած է։ Մտէք «Սամօկատ»-ը, որտեղ ապրում են դրանք. թէ ինչ Սոդոմ է դա, անկարելի է երևակայել։ Մի շարք գինետներ, կեղտոտ հիւրանոցներ, լի անառակ կանանցով. հարբեցողների անհամար բազմութեամբ, աղմուկ, երգ, հայհոյանք...։ Որպէս զի պատկերացնել կարողանաք այստեղի կեանքը, բաւական է ասել, որ յուլիսի 10-ից մինչև 25-ը, տասն և հինգ օրվայ մէջ այդ կեղտոտ որջերից բանտն են տարվել 990 հոգի հարբեցողութիւնից բոլորովին անզգայացած դրութեան մէջ և 546 հոգի էլ ուրիշ յանցանքների համար. կուզէք աւելին. բժշկական քննութեան ժամանակ, տօնավաճառի առաջին օրերում հիւանդանոց են ուղարկվել երկու հարիւր սիֆիլիսով հիւանդ կանայք...։ Դրանք պաշտօնական թւեր են. մնացածը երևակայեցէք ինքներդ։

Տօնավաճառում կայ ցիրկ և թատրօն։ Ցիրկը Նիկիտինների յայտնի ցիրկն է. և տօնավաճառի ամբողջ ընթացքում միշտ լի էր լինում՝ օրեկան մօտ 2000 եկամուտ տալով։ Թատրօնում տրրվում էին օպերաներ. սակայն խումբը աչքի ընկնող արտիստներ չունէր. ոչինչ բաներ էին նոյնպէս դեկօրացիաները և շորերը։ Ցաճախողներ չը կային և խումբը պէտք է որ վնաս ա-

ղովուրդն ունէր Յունաստանի Գէորգ իշխանին կղզին կառավարիչ ընտրվելուն վրայ, և համոզմամբ՝ թէ պաշտպան պետութիւնները պիտի յաջողին հարթելու այն դժուարութիւնները, որոց կրնար բաղխել անոր անուանումը։

«Սակայն պէտք է գիտնալ, որ այս հանդարտութիւնը չէ կարող տեական լինել, եթէ վերջնական և գոյացուցիչ լուծում մը չի տրուի խնդրոյն։ Կացութիւնը շատ կնճռոտ և ձգտեալ է։ Պէտք է գիտնալ նաև, որ կղզիին քաղաքաբընակ բոլոր քրիստոնեաները՝ զոր իսլամներն իրենց տուներէն դուրս վտարելով, իրենք բնակեցան, մէկ ու կէս տարիէ ի վեր է, որ Յունաստանի մէջ թշուառ կեանք մը կանցունեն և հանրային գթութեան կը կարօտին, նոյնպէս իսլամներն, որ քաղաքներուն մէջ խռնուելով՝ ոչ սակաւ կը նեղուին, և սակայն ոչ ասոնք և ոչ քրիստոնեաները չեն կարող իրենց տեղերը դառնալ և իրենց գործերուն գլուխն անցնիլ։ Քրիստոնեաները չեն կարող դառնալ, վասն զի իսլամները կը բնակին անոնց տուներն, իսկ այս վերջինները չեն կարող իրենց տեղերն երթալ, մինչև որ Օսմանեան զօրքերը կղզիէն դուրս չելնեն։

«Արդ՝ յայտնի է, որ իրաց այս վիճակը միշտ անհանգստութեան և գրգռութի չարժառիթ մ'է, և այս պատճառաւ կղզիին մէջ ամեն բան առկախ մնացած է և ոչ ոք վստահութիւն ունի վաղուան վրայ։ Բնաւ պէտք չէ զարմանալ, որ ծայրայեղ միտքերը վերստին կըսկսին զօրանալ բնակչաց մէջ, և, հետևաբար, շատ հաւանական է, որ չարիքներն ալ վերսկսին։

«Այս տարաբախտ երկիրը տակաւին շատ աղէտներէ ազատ կրնայ մնալ, եթէ մեծ պետութիւններն անմիջապէս փութան հրատարակուած բեժիմին իրագործմանը և Իշխանին ընտրութեանը հոգս տանել։

«Կը խնդրեմ Ձեր Գերազանցութենէն, որ բարեհաճիք ներկայս հաղորդել խորհրդոյդ միւս պ.պ. ծովակալ անդամներուն և անոնց ներկայացուցած բարձրագոյն կառավարութեանց՝ խնդրելով միանգամայն նոյն կառավարութեանց մարդասիրական հաւանութիւնն առ այս։

„Բարեհաճեցէ՛ք, Վսեմափայլ Տէր, ընդունել խորին ակնածանացս հաւաստին։"

Քարտուղար՝ Ի. Վանդուլաս

Նախագահ՝ Ի. Գ. Սփաքիանաքի

II. Կրետէի Ազգային Ժողովոյ նախագահին յայտարարութիւնն՝ առ համայն քրիստոնեայ բնակիչս կղզւոյն։

«Կիմանամք, որ այս վերջին ժամանակներս զանազան խռովայոյզ զրոյցներ տարածված են՝ իբրև թէ կրետական գործերը լաւ չեն ընթանար, թէ Ազգային ժողովն իր պաշտօնատեղին փոխելով աւելի լեռնային տեղերը պիտի քաշուի, և կը մտադրուի եղեր քաղաքներու հետ հաղորդակցութիւնները խզել, և ի հարկին վերստին թշնամութեանց սկսել։

«Կը վստահացնեմք ձեզ, թէ տարածված բոլոր այս լուրերն խապատ անհիմն են։ Ընդհակառակն՝ մեր ստացած բոլոր տեղեկութիւնները կապացուցանեն, թէ մեծ պետութիւնները մեր խնդիրները կարգադրելու պիտի զբաղին, և տաբակոյս չունիմք, որ իրենց ջանից հետևանքը շուտով ի յայտ պիտի գայ, այնպէս որ վախնալու պատճառներ այլ ևս չը կան, թէ մի գուցէ իրենց խօսքերնուն վրայ հաստատ չի մնան։ Ուստի կը յանձնարարեմք բոլոր բնակչաց, որ քիչ մ'ալ համբերեն և այդպիսի հասարակ զրոյցներու հետևելով՝ չի մղուին տարադէպ խորհուրդներու և գործերու, որ կրնան վտանգել՝ ինչ որ մինչև ցայսօր, շնորհիւ պետութեանց և մեր խոհական վարմանց, ձեռք բերած եմք, և այնու ի դերև չի հանեմք մեր բոլոր հաստատուն յոյսերը։

«Հարկ չէ յաւելուլ, թէ գաւառիս ներկայացուցիչներն ամենայն ուշադրութեամբ կը հետևեն գործին և չեն խնայեր՝ ինչ որ օգտակար կարող է լինել դիւրացնելու համար խնդրոյն փութով և գոհացուցիչ եղանակաւ լուծումը...»

Բլաքուրէս, 3/15 յունիս 1898

Քարտուղար՝ Ժ. Վանդուլաս

Նախագահ՝ Ժ. Գ. Սփաքիանաքի

—

Վերջին ատեններս, Սօֆիայի պատմութեան պրօֆէսօր՝ պ. Պօլ Նիկօլայէվիչ Միլիւքօֆ, և մայրաքաղաքիս ռուս-հնախուզական ինստիտուտին քարտուղար պ. Բօգօղէն՝ այցելեցին խիստ հետաքրքրաշարժ ներքնուղի մը, որ Բիլէջիկի և Քօնեայի մէջտեղը կիյնայ՝ այս վերջինէն վեց ժամ հեռաւորութեամբ։ Այս ներքնուղիին մուտքը խիստ անձուկ է, և մարդ ամենամեծ դժուարութեամբ կրնայ մտնել։ Մինչև ցայսօր ոչ ոք կարող եղած էր այդ ներքնուղին մտնել։ Ցիշեալ հնախոյզները յաջողելով ներս մտնել, գտնուեր են երկար նրբանցքի մը մէջ, որ հազիւ 1,50 մէթր բարձրութիւն, մէկ մէթր լայնութիւն և 20 մէթր երկայնութիւն ունի եղեր։ Ներքնուղիին ծայրը կիսաբոլորակ ձեղունով ընդարձակ սենեակ մը գտնուեր է՝ որ դուրսի հետ հաղորդակցութիւն ունի եղեր, որուն դուռը սակայն գոցուեր է մեծ քարով մը։ Այդ մեծ սենեակին բոլորտիքը կան եղեր ուրիշ տասնեչորս փոքրիկ միջոցներ, և գետինը ծածկված է եղեր մարդկային ոսկրոտիքով և ամեն տեսակ հնագոյն առարկաներով, խեցեղէն անօթներու բեկորներով, և այլն։ Կերևի թէ, հաւանաբար, Քրիստոսէ երկու երեք դար առաջէն մնացած խիստ հետաքրքրական գետնադամբան մ'է եղեր այս ուր կան եղեր ուրիշ շատ մը մեռելասենեակներ, զոր չեն կրցեր խուզարկել, մինչդեռ շատ շահեկան պիտի լինէր՝ եթէ բանային զանոնք և բոլորտիքը պեղէին՝ թերևս հնախօսական խիստ հետաքրքրական կէզազամբաններ (Sarcophages) պիտի գտնէին։ Պ. Նիկօլայէվիչ ամբողջ չորս ժամ մնացեր է այս սրահներուն մէջ և շատ տեղերուն նկարներն առեր է։

Պ. Բօգօղէն, իւրովսանն, այցելեր է նաև ամրոց մը՝ Բիլէջիկէ մէկ ու կէս ժամ հեռաւորութեամբ, Հիսար-Քալէ կոչուած, որ ծովէն 1,200 մէթր բարձրութիւն ունի եղեր։ Այս ամրոցը յունական հինաւուրց մեհեան մը կը թուի լինել, որ յետոյ, տեղական աւանդութեան մը նայելով, հոն ապաստանող իշխանի մը իբր ապաստանարան ծառայեր է։ Պ. Բօկօղէն յաջողեր է ձեռք ձգել խիստ շահեկան հարթ-քանդակ (bas-relief) մը, որ կը ներկայացունէ եղեր երկրագործութեան աստուածուհին՝ Դեմետրէն։

Անհամաւսիկ նոր ապարէզ մը հնախոյզներու համար։

Գիրուկ

բած լինի, որս հետև տօնավաճառի վերջում քաղաքային վարչութիւնը իր հաշւով նրանց իրանց տեղերն ուղարկեց:

Ներկայացումներ, խմբական երգեր և այլն տրվում էին նաև չատ հիւրանոցներում: Մեզ հետաքրքրեց առաջնակարգ հիւրանոցներից մէկի աֆիշան, որտեղ «էլեքտրական թատրօն» վերնագրով ամեն օր տրվում էին ներկայացումներ և պատկերներ՝ կատարելագործված սինեմոտոգրաֆիայով: Ուրիշ պատմական պատկերների չարքում յիշված էր նաև «նկարչի մօտ», «աւազանում», «հարսանիքից յետոյ» պատկերների մասին՝ խոշոր տառերով: Հիւրանոցի մի ընդարձակ դահլիճում, ուր լի էին կանայք և տղամարդիկ, ճրագները հանգցրին և բեմի առաջ կախված էկրանի վրա սկսեցին ներկայացնել մի քանի պատկերներ՝ Շվէյցարիայի լեռնային կեանքից: Յետոյ սկսվեցին պատկերները սինեմոտոգրաֆիայով. մի քանի պատմական աջող պատկերներից յետոյ (օրինակ Ֆէլիքս Ֆօրը Պետերբուրգում) սկսվեցին մի չարք պատկերներ, որոնց մի քանիսի բովանդակութեան հետ կը ծանօթացնենք: Պրոգրամայում ասված է «հարսանիքից յետոյ»: Ներս են գալիս (բնական մեծութեամբ) հարսն ու փեսան: Սենեակի մի կողմում անկողինն է: Փեսան սկսում է խնդրել. հարսը մի քանի չ ե մ ո ւ զ ո ւ մ ի ց յետոյ համաձայնում է և փառաւոր կերպով սկսվում է հանվել հասարակութեան առաջ մինչև վերջին հագուստը, մտնում է անկողին և հրաւիրում է փեսային, որ ուրախ-ուրախ վազ է տալիս: Այդտեղ մթնում է: «Еще, еще, еще немножко...» ծափահարում և բղաւում են հանդիսականները: Վարագոյրը նորից լուսաւորվում է: Այս անգամ գալիս է մի կին, նոյնպէս հանվում է և մտնում վաննա լողանալու: Մի ուրիշ պատկերում բոլորովին մերկ մի կնոջից նկարիչը պատկեր է գծում... և այլն և այլն: Մի ուրիշ հիւրանոցի աֆիշայում էլ ասված էր, որ այդտեղ ներկայացումներ է տալիս մի պարոն՝ «կարտեօժնիկների թագաւորը» և դիմակը երեսին ցոյց է տալիս թէ ինչ ճարպկութեամբ կարելի է թղթերը շինել և կամ ուրիշ շուլլերական ձեւեր: Սակայն նկարագրութեան կարիք չը կայ, որովհետև այդ տեսակներին ամեն տեղ կարելի է տեսնել նոյն իսկ կեանքի մէջ, ամեն քայլափոխում:

Այդ «եարմարչնի» ձևերին հետևում են և մեր ժամանակաւոր տ է ր ա է ր ն ե ր ը: Ամբողջ օր նրանք որսի են՝ ժամանակ և քաղաքավարութիւնը չը հարցնելով: Քնած էք. առաւօտեան ժամը 7-ն է. մէկ էլ տեսաք դուռը բացվեց՝ առանց նախազգուշութեան. կարծում էք որ ծառան ներս մտաւ կօշիկներդ տանել սրբելու, և մէկ էլ... սկսվում է չարականը: Ստիպված էք անկողնից վեր թռչել, հագիւ մի չոր հագնել և այդպէս անքաղաքավարի կերպով ներս մտած հոգևոր հայրերին ընդունել... «Եարմարկա» է, խօսք չունենք, բօլէն թանգ է. բայց... քաղաքավարութիւնն էլ ախար չը պիտի մոռանալ:

Ա. Ա.

ՆԱՄԱԿ ՇՈՒՇՈՒՑ

Սեպտեմբերի 10-ին

Անցան ամառային չոր ամիսները և Շուշին դատարկվում է կամաց-կամաց թէ ամարանոց եկողներից և թէ բնիկ ժողովրդից, որոնք տարէց-տարի սկսում են գաղթել օտար երկիրներ, գլխաւորապէս նաւթային մայրաքաղաքը: Եւ այդ ցաւալի պատճառով՝ քաղաքը մատնված է վերջին ծայր չքաւորութեան. փող չը կայ, առեւտուրը սաստիկ ընկած է, հացը թանգ է: Ահա այն գանգատները, որ անում է անխտիր ամեն ոք՝ և՛ քաղաքացին ու գիւղացին, և՛ հարուստն ու աղքատը: Հեռու չէ երևի այն օրը, երբ մեր պ ա տ մ ա կ ա ն Շուշին մի օր կը դառնայ Շամախի, անդադար պրկվելով քաղաքացիներից: Գաղթում են ոչ միայն կրեսոսները, այլ և ինտելիգենցիան. ուրեմն այդպիսով քաղաքը տուժում է ոչ միայն նիւթապէս այլև բարոյապէս: Ինտելիգենտ մարդկանց թիւը մեր քաղաքում հասնում է 10-ի, ուսումնականների թիւը՝ 5-ի: Թող չը զարմանայ ընթերցողը, որ երեսուն հազար ժողովուրդն առաջնորդվում է ընդամենը, երևակայեցէք... 15 հոգով, որոնց մէջ՝ մի, կամ երկու բժիշկ պիտի հոգան ամբողջ քաղաքի հիւանդներին: Ճշմարիտ է, Շուշում ոչ մի գործ և արհեստ այնպէս առատ չէ վարձատրվում, ինչպէս բժշկանութիւնը, սակայն բժիշկները էլ խոյս են տալիս մեր քաղաքից, որտեղ կեանքը՝ բառիս լայն նշանակութեամբ, մեռած է ամբողջ ձմեռը երկար ու անտանելի ամիսներ: Այո, մեր քաղաքն աղքատանում է ոչ միայն փողով, այլ և փոքր ի շատէ խելօք գլուխներով,—ահա այն ողբալի դրութիւնը, որին մատնված է Շուշին:

Խեղճ Շուշի... Արցախեցի

ՆԵՐՔԻՆ ԼՈՒՐԵՐ

Մեր թղթակիցը գրում է մեզ Կիպրոսի Լառնակա քաղաքից օգոստոսի 24-ից. «Երկու շաբաթ է, ինչ այստեղ են հասել դուխօբորների բազմաթիւ ընտանիքներ: Եկողների թիւն է 1,129. լուր կայ, որ էլի պիտի գան»:

—

Մենք յայտնել էինք, որ ներկայումս Թիֆլիսումն է գտնվում երկրագործութեան մինիստրի դիւանատան գլխաւորը՝ Լեբեդև: Երէկ սեպտեմբերի 17-ին Լեբեդև այցելեց մինիստրի կովկասեան լիազօր Ե. Մեդվեդևի դիւանատունը, որտեղ ներկայացան նրան դիւանատան պաշտօնեաները: Այսօր Լեբեդևին մի յատուկ ճաշով պիտի յարգեն երկրագործութեան մինիստրութեան զանազան դիւանատների պաշտօնեաները:

—

Մեզ հաղորդում են, որ սեպտեմբերի 15-ին, երեքշաբթի օրը, Բօրչալուի գաւառի ոստիկանութեան աջողվեց յարձակվել աւազակապետ Հալէյ-բէկ Մուրսակուլովի վրա: Ոստիկանութեան օգնում էին և կօզակները: Հալէյի խումբը՝ նկատելով որ այս անգամ բաղդը իրանց դաւաճանում է, փախուստ տուեց՝ հալածողներին թողնելով իրանց մօտ գտնվող կողոպուտի մի մասը և երկու վիրաւոր ձի: Ենթադրում են, որ Հալէյի խումբն այժմ գտնվում է Ծաղկուջա սարերի շրջանում:

—

Մեզ հաղորդում են, որ Կախեթում տարածվել է Cochylis անունով միջատը, որ վնասում է խաղողի պտուղներին: Այդ միջատի դէմ տեղացիները չը գիտեն մաքառել, իսկ արտասահմանում գործադրում են նաֆթալին, Լավանդի իւղ կամ վառում են լապտերներ, որոնց չուրջը կախում են մի չարք թիթեղներ պատած մածուցիկ նիւթով: Այդ թիթեռնիկները առանձին մի ոյժով թռչում են դէպի լոյսը և դիպչելով թիթեղներին մնում կպած նրանց մակերևոյթին:

—

ԴՈՒԲԱՑԻՑ մեզ գրում են. «Սեպտեմբերի 5-ին, շաբաթ օրը, հողին յանձնեցին կօլլէժսկիյ ասէսօր Կարապետ-բէկ Տէր-Սարգսեանցի մարմինը, որը յայտնի էր մեր քաղաքում, որպէս գործունեայ մարդ, և տասնեակ տարիների ընթացքում վարել է հայոց դպրոցներում հոգաբարձուի և նախագահի պաշտօնը. նա վարել է պաշտօն թէ Դաղստանի կուլի մէջ, և թէ այստեղ բանտային կոմիտէտի վարչութեան մէջ: Լինելով բանիմաց մարդ, նա յարգված էր այստեղի հասարակութեան կողմից: Մ. Սալամբէգեան մի դամբանական կարդաց եկեղեցում. թաղման ներկայ էր բազմաթիւ ժողովուրդ. հարիւրաւոր թուրքեր հետևում էին դագաղին»:

—

ԲԱԹՈՒՄԻՑ մեզ գրում են. «Բաթումի վրայով հայրենիք վերադարձող թիւրքահայերի թիւը օրէցօր աւելանում և լայն ծաւալ է ստանում: Բաթում են գալիս՝ Թիֆլիսից, Փօթիից, Սուխումից, Օդէսսայից, արտասահմանեան քաղաքներից և գնում հայրենիք: Երէկ, սեպտեմբերի 15-ին, դարձեալ ճանապարհվեցին մօտաւորապէս 60—70 հոգի. դրանք բոլորն ալ մշեցիներ էին. անցագրեր ստացան այստեղի թիւրքաց հիւպատոսից՝ տալով 5-ական ռուբլի: Այժմ մշեցիների վերադարձն անհրաժեշտ է. նախ՝ որ Մուշ այս տարի չատ էժանութիւն է. երկրորդ՝ առաջնորդարանից քանի-քանի անգամ հրաւիրագրեր է եկել, նրանց գնալը պահանջելով. որովհետև այրի մնացած կանայք անդադար բողոքում են և իրանց ամուսինների վերադարձն են խնդրում:

ԱՐՏԱՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

ՆԱՄԱԿ ՖՐԱՆՍԻԱՅԻՑ

Մօրնէ, սեպտեմբերի 20/8-ին

Կեցցէ Ֆրանսիան—հազարաւոր բերկրալից գոչիւններին մերն էլ ենք աւելացնում: Հեռագիրը լուր բերեց, որ վ ե ր ա ք ն ն ո ւ թ ի ւ ն ն ս կ ս ւ ա ծ է... Այնքան անհամբերութեամբ սպասվող այս հեռագիրը խանդավառութեամբ կողջունվի իւրաքանչիւրի կողմից, ում թանգ է Ֆրանսիայի բարոյական, կուլտուրական պրեստիժը: Չորս տարուց ի վեր քաղաքակիրթ մարդկութեան խղճմտանքի վրա ծանրացած սկանդալը լուծվելու վրայ է վերջապէս, և Դրէյֆուսը դաւաճանած է թէ ոչ՝ շուտով կիմացվի, այլ և ոչ դռնփակ, չարամիտ խորհրդակցութիւններից, այլ օրինաւոր հրապարակական քննութիւնից... Պէտք չէր, որ դէմօկրատիզմի և մարդկային վեհ գաղափարների որրանը սրբապղծվէր, արատաւորվէր ընդմիշտ մի անօրինակ սկանդալով. պէտք չէր, որ Ֆրանսիայի բարոյականը այն աստիճան ստորանար, որ նոյն իսկ խաւարի ու բռնութեան երդուեալ փաստաբանները արդարութեան ու օրինաւորութեան քարոզ կարդային նրա գլխին:

Խեղճ Ֆրանսիա: Որքան դառնութիւններ կըրեց նա այս վերջին տարվայ ընթացքում, որքան յարձակումներ դրսից և ներսից: Նրա ճակատագիրը ողբացին, նրա ազատութեան ու արդարութեան վրա դամբանականներ կարդացին: Կային կեղծ արցունք թափողներ, կային և անկեղծ, ազնիւ հոգիներ Բիերնսօնի նման, որոնց սիրտը կսկծում էր ի տես այն բարձրագոչ անիրաւութիւնների, որոնք կատարվում էին Ֆրանսիայում: Մարդիկ յուսահատ էին դարձել այդ մեծ ժողովրդի նկատմամբ, կորցրել էին հաւատը դէպի մարդկութիւնն ու մարդկայնութիւնը. կարծես թէ, այդ պիտի ճշտվէր մասամբ յոռետես—ֆատալիստների կարծիքը՝ քաղաքակրթութեան ճակատագրական բ է գ ր ե ս ս ի ւ չրջումների մասին:

Ներսում զինուորականութիւնն ու կղերը դաշնակցած՝ մթնեցնում էին ամբոխի միտքը, նրա չատ փափուկ զգացմունքները չօչափելով՝ խեղդում էին ճշմարտութեան ձայնը. միւս կողմից բազմաթիւ դէմագօգներ à la Ռօշֆօր և Դրիւմօն մամուլի միջոցով խրախուսում էին ամենաստոր կրքերը, վայրենի գոռում-գոչիւններով՝ Vive l'armée! A mort Zola! Անտիսեմիտիզմը պատրուակ չինեց Դրէյֆուսի չապացուցված դաւաճանութիւնը հակահրէական պրօպագանդի մէջ, և մեծ աջողութիւնն ունեցաւ. Դրիւմօնն ընդունվեց Ալժիրում որպէս մի կիսաստուած: Տակաւին մի քանի օր առաջ ֆրանսիական անտիսեմիտիզմի հիմնադիրը իր «Libre Parole»ի մէջ (մի թերթ, որ այնքան ի չարն է գործ դնում իր ճակատին դրօշմած բառերը) համեմատութեան էր դնում երկու իտալացիներին՝ Լուկկէնիին (աւստրիական թագուհու սպանողը) և Էմիլ Զօլային, և գտնում էր, որ Զօլան աւելի մեծ ոճրագործ է, քան Լուկկէնին: «Ի հարկէ Լուկկէնիի արածը գարշելի է, գրում է պ. Դրիւմօն, քանի որ թագուհին վատութիւն չէր արել նրան. հապա Զօլային՝ Ֆրանսիան այնքան լաւութիւններ էր արել... Ողջոյն քեզ Լուկկէնի, դու աւազակ ես, սակայն դու նուազ արհամարհելի ես, քան թէ այն միւս իտալացի թշուառականը, որը ուզեց սպանել Ֆրանսիան, անարգելով այն դրօշակը, որ խորհրդանշանն է հայրենիքի...»: Ապականութիւնը իր գագաթնակէտին է հասնում:

Տարօրինակ բան: Մի այլ կողմից սօցիալիստներն էին—նրանց մի մասը—անուղղակի նըպաստում էր Ռօշֆօրների ու Դրիւմօնների պրօպագանդային: Ժիւլ Գէդ, ֆրանսիական սօցիալիզմի գլխաւոր չէֆը, յայտարարեց ի զարմանս ամենքի՝ թէ պրօլետարիատը գործ չունի Դրէյֆուսի հարցի հետ. «բուրժուաները կռվում են իրար մէջ, թող կռուեն, հարցը պրօլետարական չէ»: Մարքսիստական չոր լօգիկան էր խօսում այդ մարդու մէջ և ոչ արդարութեան կամ մի այլ զգացմունք. թող անմեղ Դրէյֆուսը տանջվի Սատանայի կղզում,—պրօլետարիատի հոգը չէ, Դրէյֆուսը բուրժուա է... Մինչև իսկ գերմանական սօցիալ-դէմօկրատները à la Լիբկնեխտ բողոքեցին այդ անգութ տրամաբանութեան դէմ: Բարեբախտաբար Ֆրանսիայի պրօլետարիատը ականջ չը կախեց Գէդին, այլ գընաց Ժօրէսի ետևից, այդ տաղանդաւոր հրապարակախօսի, որ սիրուն տրամաբանութեան հետ ունի մի հմայիչ լեզու և իսկական ֆրանսիական վեհանձնութիւն: Զօլան և Ժօրէսը ամենամեծ ագիտատորներն էին այս երկարատև ճգնաժամի միջոցին, յանուն վերաքննութեան: Ժօրէսը դեռ մինչև այսօր չարունակում է իր օրգանի մէջ ապացուցանել Դրէյֆուսի անմեղութիւնը: Երբ Զօլան հրապարակ նետեց իր ցնցող «J'accuse!», բովանդակ Ֆրանսիայի մամուլը չնչին բացառութեամբ վերաքննութեան դէմ էր: Բայց անց ամիսների ընթացքում յանուն արդարութեան մղած բուռն ագիտացիայի հետ միասին փ ա ս տ ե ր ը իրանք ապարէզ եկան հաստատելու զինուորական չէֆերի հրէշաւոր կեղծիքները: Գնդապետ Հանրիի դէպքից անմիջապէս յետոյ հասարակական կարծիքի մէջ մի յանկարծակի չրջումն կատարվեց: Պարիզի և գաւառական լրագրների $^{3}/_{4}$-ը ձայն բարձրացրեց յօգուտ վերաքննութեան: Եւ զուր Կավէնեակները, եզուիտական ու զինուորական դաստիարակութեան այդ արժանաւոր ծնունդները, մաքառում էին յամառութեամբ, հասարակական կարծիքի ալիքը յանկարծակի յորձանք առեց ու սպառնաց մինիստրութեան, որը անվերջ տատանումներից ու ձգձգումներից յետոյ զգաց վերջապէս իր պարտքը ժողովրդի և քաղաքակրթութեան առաջ: Լոյսը և արդարութեան գաղափարը, որոնք Ֆրանսիայի ուղեկիցն էին մեծ յեղափոխութեան օրերից ի վեր, ժամանակաւոր խաւարումից յետոյ յաղթանակեցին դարձեալ, և քիչ առաջ յուսահատութեան ու յուսախաբութեան մէջ դեգերողները նորից կարող են գոչել՝ պատիւ Ֆրանսիային:

Մ. Ց.

ԴԱՂՏՆԻՔԸ ԲԱՑՎԱԾ Է

Դրէյֆուսի աքսորից յետոյ Ֆրանսիայում ծագեց կասկած, թէ դժբախտ կապիտանի գործի քննութեան ժամանակ թոյլ է տրված մի մեծ անարդարութիւն. ոչ մեղադրվածին, ոչ էլ նրա փաստաբանին ցոյց չը տուին մի քանի գաղտնի դօկումենտներ, բայց երբ զինուորական դատարանը խորհրդակցում էր առանձին սենեակում կայացնելի վճռի մասին, այդ ժամանակ զինուորական մինիստրութեան կողմից այդ գաղտնի դօկումենտները ներկայացրին դատաւորներին, որոնք և, հիմնվելով դրանց վրա, վճիռ կայացրին: Երկար ժամանակ այս իրողութիւնը կարելի չէր լինում հաստատել: Էմիլ Զօլայի դատի ժամանակ մի քիչ պարզվեց այդ հարցը. նա աւելի ևս կը պարզվէր, եթէ դատարանի նախագահը եռանդով չը դիմադրէր ամեն մի փորձի, որ ձըգտում էր լոյս սփռել գործի վրա:

Այժմ այլ ևս կասկած չը կայ որ յիշած անարդարութիւնը տեղի է ունեցել: Մինիստրների խորհրդի մէջ գեներալ Ցուրլինդէն, ինչպէս յայտնի է, ասաց որ ինքը դէմ է Դրէյֆուսի գործի վերաքննութեան: Նա ցոյց տուեց Դրէյֆուսին վերաբերված գաղտնի դօկումենտները, ասաց որ դրանք իսկական, չը կեղծված վաւերաթղթեր են, որոնք ապացուցանում են Դրէյֆուսի յանցանքը: Մի քանի մինիստրներ միացան այդ կարծիքին. բայց մեծամասնութիւնը բաւական հիմնաւոր կասկածներ յայտնեց դօկումենտների թէ օրինաւորութեան և թէ վաւերականութեան դէմ: Բայց մի բան, որ բոլոր մինիստրները միաձայն ընդունեցին, այն էր, որ դօկումենտների դասաւորութիւնը ցոյց է տալիս, թէ նրանք ցոյց չեն տրված Դրէյֆուսին կամ նրա փաստաբան Դէմանժին: Փաստը պաշտօնապէս ընդունելուց յետոյ, գործի մէջ խառնվում է մի նոր անձնաւորութիւն—գեներալ Մերսիէ, որ 1894 թւին զինուորական մինիստր էր: Նա էր որ հարկադրեց դատաւորներին մեղադրել Դրէյֆուսին և այդ բանը նա կատարեց մի այնպիսի կոպիտ միամտութեամբ, որ այժմ ոչ մի դժուարութիւն չը կայ նրա դերը պարզելու մէջ: Ի հարկէ, կարելի էր գեներալ Մերսիէին զոհ բերել, ինչպէս զոհվեցան փոխ-գնդապետ Հանրի և Պատի-դիւ-Կլամ, բայց կայ մի հանգամանք, որ կարող է խայտառակութեան չատ խոշոր կերպարանք տալ: Հարց է ծագում, որ եթէ Մերսիէ այդպիսի ապօրէն, բանի միջոցով Դրէյֆուսի դէմ վճիռ է կայացնել տուել, կարող էին այդ բանին անտեղեակ լինել այն ժամանակվայ մինիստր-նախագահ Դիւպիւի և նոյն իսկ հանրապետութեան նախագահ Կազիմիր Պերիէ: Այդ հանգամանքը հարկադրում է յետաձգել որոշում կայացնելը, մինչև որ կը պարզվեն մի քանի կէտեր:

Ընթերցողը տեսում է թէ որքան չատ են մեքենայութիւնները, սուր արարքները այս պատմական գործի մէջ: Ակամայ չես հաւատում, թէ այս բոլորը Պօնսօն-դիւ-Տէրայլի փողոցային վէպերից չէ հանած, թէ սրանք իրողութիւններ են, որոնք կատարվում են XX դարի չէմքում: Յուսահատութիւնը կատարեալ կը լինէր, եթէ այդ բոլոր կեղտոտ ու մութ ինտրիգների մէջ դուրս չը գար այն մխիթարական երևոյթը, որ, այնու ամենայնիւ, արդարութիւնը գոյութիւն ունի և չէ կարելի արհեստական մթութիւն ստեղծել այնտեղ, ուր մարդիկ լոյս են որոնում: Մերսիէները, նրանց նման հարիւրաւոր ուժեղ մարդիկ այժմ կարող են այն խրատական դասն առնել, որ բռնութիւնը արդարութիւն չէ, թէև նրա կողմը լինի ժամանակակից զօրապաշտութիւնը՝ միացած ցեխոտ, ապականված մամուլի, մարդակերութեան, հակասեմիտութեան, չովինիզմի և այլ այսպիսի անճոռնի, կազմալուծող տարրերի հետ:

ԱՐՏԱՔԻՆ ԼՈՒՐԵՐ

—Անգլիայում անհագին ռազմագիտական նշանակութիւն են տալիս Սիբիրի և Անդրկասպեան երկաթուղիներին. մանաւանդ Մերվ-Կուշկա ճիւղը՝ անգլիացիների կարծիքով, լուրջ վտանգ է ներկայացնում անգլիական ազդեցութեան հա-

մար Հերաթի վերաբերմամբ։ «Munch. All. Zeit.» լրագրի Լօնդօնի թղթակիցը, հաղորդելով Լօնդօնի քաղաքական շրջանների կարծիքը, ասում է, որ «Անդրկասպեան գծի շարունակութիւնը հանդիսանում է մի մասն երկաթուղային այն գօտու, որով Ռուսաստանը մտադիր է շրջապատել աֆղանեան-հնդկական սահմանը։ Ռուսաստանը ձախ ձեռքով հիւսիսից գրաւում է Չինաստանը, իսկ աջ ձեռքը արեւմուտքից երկարացնում է դէպի հնդկական սահմանը Պարսկաստանի վրայով։ Ռուսաստանն ստացել է Շահից կոնցէսսիա Խորասանի և արեւելեան Պարսկաստանի վերաբերմամբ, ճիշդ այն կոնցէսսիայի նման, որ ստացել է Չինաստանից Մանջուրիայի վերաբերմամբ։ Կայացած համաձայնութեան մէջ ասված է, որ 15 տարվայ ընթացքում ոչ մի օտար պետութիւն և ոչ մի օտար սինդիկատ իրաւունք չունեն անցկացնել Պարսկաստանում երկաթուղիներ, մինչ Ռուսաստանն իրաւունք ունի շարունակել իր Անդրկասպեան գիծը Մաշադի որ և է կէտից»։

„ՄՇԱԿԻ“ ՀԵՌԱԳԻՐՆԵՐ

ՌՈՒՍԱՑ ԳՈՐԾԱԿԱԼՈՒԹԻՒՆԻՑ

—

ՍԻՄՖԵՐՕՊՕԼ, 17 սեպտեմբերի։ Սեպտեմբերի 16-ին այստեղ հասաւ իշխանուհի Իրէնա Պրուսացին և ուղևորվեց Լիվադիա։

ՊԱՐԻԶ, 17 սեպտեմբերի։ Լրագրները հաղորդում են, որ երէկվայ օրը առհասարակ շատ խաղաղ անցաւ։ Հերքում են այն լուրը, որ իբրև թէ մինիստր Շանուան յանդիմանել է գեներալ Ցուրլենդէնին այն պատճառով, որ վերջինը հրամայել է քննութիւն սկսել Պիկարի դէմ։

ՉԻՓՈՒ, 17 սեպտեմբերի։ Բրիտանական նաւատորմը ճանապարհ ընկաւ Տակուից Վէյ-Խայ-Վէյ։

ԼՕՆԴՕՆ, 17 սեպտեմբերի։ «Times»-ին հեռագրում են Շանկայից. Չիլիի փոխարքայ Իւէն փոխադրվեց Տեանց-Զինից Պեկին։ Կան-Իւմէյի ասելով, Իւէնը և Բօգդիխանը միմեանց ատում են։ Կայսրուհին անձամբ հրատարակում է նոր հրամանագրեր՝ հալածելու վերանորոգիչ կուսակցութեան անդամներին։ Կան-Իւմէյի 8 կողմնակիցների դէմ քննութիւն է սկսված՝ մեղադրելով նրանց այն բանի մէջ, որ դաւադրութիւն են սկսել մայր-կայսրուհու դէմ և կապ են հաստատել հարաւային Չինաստանում սկսված ապստամբութեան ղեկավարների հետ։

ԿՕՊԵՆՀԱԳԵՆ, 17 սեպտեմբերի։ Այսօր, առաւօտեան $5^1/_2$ ժամին վախճանվեց Դանիայի թագուհին։

Կ. ՊՕԼԻՍ, 17 սեպտեմբերի։ Անգլիայի, Ֆրանսիայի, Իտալիայի և Ռուսաստանի դեսպանները երկրորդ անգամ ժողով գումարեցին՝ Կրետէի հարցի առիթով։

Խմբագիր՝ ԱԼԷՔՍԱՆԴՐ ՔԱԼԱՆԹԱՐ
Հրատարակիչ՝ ԱՆԴՐԷԱՍ ԱՐԾՐՈՒՆԻ

ՅԱՅՏԱՐԱՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

ԱՆԴՐԿՈՎԿԱՍԵԱՆ ԵՐԿԱԹՈՒՂԻ

—

Մ ար դ ա տ ա ր № 1 գնացքը դուրս է գալիս ԲԱԳՈՒԻՑ դէպի ԹԻՖԼԻՍ ցերեկվայ 4 ժամին և 5 րոպէին։ Թ ի ֆ լ ի ս է հասնում առաւօտեան 8 ժամ 26 րոպէին։ Դուրս է գնում ԹԻՖԼԻՍԻՑ դէպի ԲԱԹՈՒՄ առաւօտեան 9 ժամ և 10 րոպէին։ Բ ա թ ո ւ մ է հասնում երեկոյեան 8 ժամ և 47 րոպէին։

Մ ա ր դ ա տ ա ր № 3 գնացքը դուրս է գալիս ԲԱԳՈՒԻՑ դէպի ԹԻՖԼԻՍ՝ գիշերվայ 12 ժամ 20 րոպէին. Թ ի ֆ լ ի ս է հասնում երեկոյեան 6 ժամ և 33 րոպէին։ Դուրս է գնում ԹԻՖԼԻՍԻՑ դէպի ԲԱԹՈՒՄ՝ երեկոյեան 7 ժամ 48 րոպէին. Բ ա թ ո ւ մ է հասնում առաւօտեան 8 ժամ 28 րոպէին։

Մ ա ր դ ա տ ա ր № 2 գնացքը դուրս է գալիս ԲԱԹՈՒՄԻՑ դէպի ԹԻՖԼԻՍ՝ առաւօտեան 8 ժամ 20 րոպէին։ Թ ի ֆ լ ի ս է հասնում երեկոյեան 8 ժամ 22 րոպէին։ ԹԻՖԼԻՍԻՑ դէպի ԲԱԳՈՒ է դուրս գալիս՝ երեկոյեան 9 ժամ 5 րոպէին։ Բ ա գ ո ւ է հասնում ցերեկվայ 12 ժամ 59 րոպէին։

Մարդատար № 4 գնացքը դուրս է գալիս ԲԱԹՈՒՄԻՑ դէպի ԹԻՖԼԻՍ երեկոյեան 8 ժամ 35 րոպէին։ Թ ի ֆ լ ի ս է հասնում առաւօտեան 9 ժամ 7 րոպէին։ ԹԻՖԼԻՍԻՑ դէպի ԲԱԳՈՒ է դուրս գալիս առաւօտեան 10 ժամ 57 րոպէին։ Բ ա գ ո ւ է հասնում առաւօտեան 5 ժամ 45 րոպէին։

ԱՌԱՋԻՆ ՄԱՍՆԱՒՈՐ ՀԻՒԱՆԴԱՆՈՑ Բ. ՆԱԽԱՍԱՐԴԵԱՆԻ

(Կուկիա, Վօրօնցօվի արձանի հանդէպ)

Հիւանդներին ընդունում են ամեն օր, բացի կիրակի օրերից։

ԱՌԱՒՕՏՆԵՐԸ՝

Բ. Ա. ՆԱԽԱՍԱՐԴԵԱՆ—11—12 ժ. վիրաբուժութեան, վեներական (սիֆիլիս) և միզասեռ. հ.

Կ. Մ. ՉԻԿՈՎԱՆԻ—9—10 ժ. աչքի, ներքին և նեարդային հ.

Ջ. Ի. ԲԱԲԱՆԱՍԵԱՆՑ—11—12 ժ. կանանց հիւանդ.

Ա. Պ. ԿԱՐԱՊԵՏԵԱՆՑ—1—$1^1/_2$ ժ. ներքին և երեխայոց հ.

Ա. Գ. ԳՈՒՐԿՕ—$1^1/_4$—$2^1/_4$ ժ. ներքին և միասեռական հ. ականջի, կոկորդի և քթի հ.

ԵՐԵԿՈՆԵՐԸ՝

Վ. Մ. ՄԱԽՎԻԼԱՁԷ—5—6 ժ. ներքին և երեխայոց հ.

Ա. Ն. ՇՊԱԿՕՎՍԿԻ—6—7 ժ. նեարդային (ելեկտրաբուժութիւն), վեներական և մորթի հ.

Բ. Ա. ՆԱԽԱՍԱՐԴԵԱՆ—$6^1/_2$—7 ժ.

Տ. Ի. ԲՈՒԴԵՆԿՕ հիւանդանոցումը քիմիական և խոշորացուցական հետազօտութիւններ է անում մէզի, խխի, արեան, կաթի և այլն։

Վճար 50 կ. չքաւորները ձրի։ Համախորհրդի (կօնսիլիումի) և օպերացիայի համար առանձին։ Հիւանդանոցի վերատեսուչ՝

22—150 Բժշկապետ ՆԱԽԱՍԱՐԴԵԱՆ

Լ ո յ ս տ ե ս ա ւ

Սկզբունք քրիստոնէական

ՈՒՂՂԱՓԱՌ ՀԱՒԱՏՈՑ ՀԱՅԱՍՏԱՆԵԱՅՑ ԱՌԱՔԵԼԱԿԱՆ ՍՈՒՐԲ ԵԿԵՂԵՑԻՈՅ

դ ա ս ա տ ե տ ր ը

Պետական սկզբնական և միջնակարգ դպրոցների ստորին դասարանների համար կ ա զ մ ե ց

ՊԵՏՐՈՍ ՔԱՀԱՆԱՅ ՏԷՐ-ՅՈՎՀԱՆՆԻՍԵԱՆ

Երկրորդ տարի . . . 25 կ.
Երրորդ » . . . 30 կ.

Մամուլի տակ են և միւս տարիների գրքոյկները։ Գրավաճառներին 20% զեղչ։ Դիմել՝ Шуша, въ книжную торговлю Б. Теръ-Саакянцъ.
1—3

Վաճառվում է բոլոր դեղատներում և դրոգերիաներում։

Վաճառվում է բոլոր դեղատներում և դրոգերիաներում։

(8 և 18) 5—10

ՏԻԿԻՆ ԿԱՏ. Խ. ԼԻՍԻՑԵԱՆ

կամենում է պարապել մի քանի՝ $6^1/_2$—7 տարեկան տղաների հետ իր որդու հետ միասին։ Սօլօլակ, Սաղօվայա փ., սեփական տուն, №. 29։
(ո. ե.) 1—2

НУЖН. СОЛИДН. ПРЕДСТ. (ДОВѢР.)

во всѣхъ провинціальн. городахъ и торг. мѣст. Россіи. Предл. съ подр. опис. СВОЕГО ПОЛОЖ. И ИМУЩ. ценза, что мож. служ. благонад. какъ гарант. для Т—ва отъ довѣр. адр. въ Москву Торгово-Промышленн. Товарищ. въ коммерч. обонем. ящ. № 220 обязанн. и услов. правл. немедленно сообщитъ. 3—3

Լ Ո Ւ Ս Ա Ց

ԳԱԲՕԻ ԸՆՏԱՆԻՔԸ

Վէպ Թիֆլիսի կեանքից։

ԳԻՆՆ Է 60 Կ.

Վաճառվում է Թիֆլիսում՝ Կենտրոնական և Զ. Գրիգորեանցի Կովկասեան գրավաճառանոցներում։ Դիմել ուղղակի այդ գրավաճառանոցներին։ 3—10

ԲԺՇԿԱՊԵՏ Ե. Ի. ՖՐԱՆՑԻՈՒՍ

մասնագէտ կոկորդի, քթի և ականջի հիւանդութիւնների։

Ընդունում է 5—7 ժամը երեկոյեան. Վելեամինովսկայա փողոց, տուն № 4, Դումայի հանդէպ։
(և. չ. ռ.) 10—30

Մ. ՄՈՒՐՏԱԳ

շարունակում է տալ ԱՆԳԼԻԱԿԱՆ ԼԵԶՈՒԻ ԴԱՍԵՐ, իր տանը։ Խմբովին՝ աւելի էժան։ Եռաշխաւորում է արտասանութեան համար, որն ընդունված է անգլիական համալսարաններում։ Կարելի է տեսնել ցերեկվայ ժամը 4-ին։ Հասցէն՝ Մադաթեան փողոց։ 5—5

ԹԻՖԼԻՍԻ ՀԱՅՈՑ ՀՐԱՏԱՐԱԿՉԱԿԱՆ ԸՆԿԵՐՈՒԹԻՒՆ

ՆՈՐ ԼՈՅՍ ԵՆ ՏԵՍԵԼ

ՕՂՆԳՈՐԾՈՒԹԻՒՆ, Յ. Պետրոսեանի . . 40 կ.
ԱՐՔԱՅ ԼԻՐ, թ. անգլ. Յ. Մասեհեան . 50 կ.

Դիմել՝ Тифлисъ, Армянское Издательское Общество. 3—3

Մ ուխրանեան փողոցի վրա, պարօմին մօտիկ, այնտեղ՝ ուր պէտք է հաստատուն կամուրջ շինվի դէպի Կուկիա, իշխան Ալէքսանդր Մուխրանսկու տներում

ՎԱՐՁՈՎ ԵՆ ՏՐՎՈՒՄ ԿԱՑԱՐԱՆՆԵՐ

ամեն մինը բաղկացած երկուսից մինչև չորս սենեակից՝ իրանց խոհանոցներով, գինը 20-ից մինչև 40 րուբլի։ Տասը սենեակ, ամեն մինը իր խոհանոցով արժէ 10 րուբլի։ Կարելի է վարձել առանձին սենեակներ՝ 7, 6 և 5 րուբլիով։ 18 խանութ փոքրիկ սենեակներով՝ ամեն մէկը 10 րուբլի։ Երկու ներքնատուն՝ լոյս, ջուր և հով։ Տասը սրահ՝ պահեստի և կառապանների համար։ Ցիշեալ տների միջև բացված է երկու լայն և բանուկ փողոց, որոնք միացնում են Անչիխատի փողոցը՝ Մուխրանեան փողոցի հետ։ Տանտիրոջը տեսնել կարելի է՝ Լաբորատորնայա փողոցում տ. № 9։
(ո. չ.) 1—2

ԿԵՆՏՐՕՆԱԿԱՆ ԳՐԱՎԱՃԱՌԱՆՈՑՈՒՄ, ԹԻՖԼԻՍՈՒՄ

Ս տ ա ց վ ե լ և վ ա ճ ա ռ վ ո ւ մ է՝

	Ր.	Կ.
«БРАТСКАЯ ПОМОЩЬ ПОСТРАДАВШИМЪ ВЪ ТУРЦІИ АРМЯНАМЪ» ժողովածուի երկրորդ ճոխացրած հրատարակութիւնը, գինը 3 ր. 25 կ. ճանապարհածախսով . .	3	75
Ն ո յ ն տ ե ղ ը վ ա ճ ա ռ վ ո ւ մ ե ն՝		
ПОЛОЖЕНІЕ АРМЯНЪ ВЪ ТУРЦІИ երկրորդ հրատ.	1	—
ПОЛОЖЕНІЕ ДѢЛЪ ВЪ ТУРЕЦКОЙ АРМЕНІИ	—	35
ՍՈՒՍԱՆ երգարանի վերջին հրատարակութիւնը	1	—
ՍԱՅԵԱԹ-ՆՈՎԱ, Գէորգ Ախվերդեանի հրատարակ.	—	50

Պէտք է դիմել ո ւ ղ ղ ա կ ի այս հասցէով՝ ТИФЛИСЪ, Центральная Книжная Торговля, իսկ արտասահմանից՝ TIFLIS, Libraire Central. (ո.) 2—10

ՆԻԿՈՂԱՅՈՍ ԱԲՐԱՀԱՄԵԱՆ

Հեղինակ «Ձեռնարկի տեսորական և գործարանական հաշուապահութեան

ՈՒՍՈՒՑԱՆՈՒՄ Է ԵՒ ՊԱՏՐԱՍՏՈՒՄ Է

Երկու սեռի անձանց, 4 ամսվայ ընթացքում հաշուապահութիւն գործնականապէս, եռաշխաւորելով, և եղած դէպքերում յանձն է առնում պաշտօնի առաջարկել։

ՊԱՐԱՊՄՈՒՆՔԻ ԱՌԱՐԿԱՆԵՐՆ ԵՆ

Ա) Կրկնակի իտալական հաշուապահութիւն ըստ ամենայն տեսորական ճիւղերի, համերձ նաւթային արդիւնաբերական և կերոսինի գործարանական հաշուետւութեան։
Բ) Առեւտրական թուաբանութիւն։
Գ) Առեւտրական նամակագրութիւն։
Դ) Գեղագրութիւն և ամենավատ ձեռքերի ուղղութիւն։

Պարապմունքները սկսվելու են սեպտեմբերի 15-ից, ճաշից յետոյ և պարբերաբար շարունակվելու են իւրաքանչիւր ՉՈՐՍ ամսից յետոյ. իսկ կիրակի օրերը լինելու են առանձին գործնական պարապմունքներ։

Ցանկացողները թող դիմեն գրաւոր կամ անձամբ 3 ժամից մինչև 5 ժամ երեկոյեան, Ս Օ Լ Օ Լ Ա Կ, Սերգիեւսկայա փողոց, տուն Լիսիցեանի, № 20։

Վերոյիշեալ հաշուապահութեան ձեռնարկը ծախվում է ԹԻՖԼԻՍՈՒՄ, Խիդչեկելի գրավաճառանոցում և հեղինակի մօտ, և Ռուսաստանի բոլոր յայտնի գրավաճառանոցներում։ ԳԻՆՆ Է 3 ր. 50 կոպէկ։ Օտարաքաղաքացիները գիրքը գնելու համար կարող են դիմել հեղինակին, առանց պօստի ծախս վճարելու։ (ե. ռ.) 28—30

≡ ԲԱԳՈՒ ≡

ՈՒՍՈՒՄՆԱՐԱՆ ԵՒ ՊԱՆՍԻՕՆ

Ա. Գ. ԲԱԲԱԼԵԱՆԻ

Ընդունվում են երեխաներ գիշերօթիկ, կէս-գիշերօթիկ և երթեւեկ։ Ուսումնարանի և պանսիօնի նպատակն է պատրաստել երեխաներին միջնակարգ դպրոցներ մտնելու համար։ Հասցէն՝ Բագու, Հին-փոստի փողոց, տուն Հաջի-Նէյմաթի։
(ո. ե. հ.) 7—10

ՏԱՆՏԷՐԵՐԻ ՈՒՇԱԴՐՈՒԹԵԱՆ

Ունենալով ՍԱՅԼԵՐ և ՄՇԱԿՆԵՐԻ ԱՐՏԵԼ, Թիֆլիսի պ.պ. տանտէրերին և հաստատութիւններին ծառայութիւնս եմ առաջարկում՝ սրբել ու տանել ժողոված աղբն ու ցեխը թէ փողոցներից և թէ ալբարներից։ Հասցէս՝ Ալէքսանդրօվսկայա փողոց, № 29.
10—10 Մ ա ր. Կ ո ս տ ա ն ե ա ն ց

☛ Դ Պ Ր Ո Ց ☚

Մ. Ի. ԱՍԼԱՄԱԶՕՎԱ-ՆԱՀԱՊԵՏՕՎԱՅԻ

(Աւարտած Բարձրագոյն իգական կուրսերում)

ԸՆԴՈՒՆԵԼՈՒԹԻՒՆ ԵՐԿՈՒ ՍԵՌԻ ԵՐԵԽԱՆԵՐԻ ԱՄԵՆ ՕՐ

Ուսումն սկսված է սեպտեմբերի 1-ից։ Հասցէն՝ Ֆրէյլինսկայա փողոց, № 14. 3—10

Լ Ո Յ Ս Տ Ե Ս Ա Ւ

ԼԷՕ

ՄԷԼԻՔԻ ԱՂՋԻԿԸ

(Պատմական վէպ, 753 երես)

Գինը 1 ՌՈՒԲ. 30 ԿՕՊԷԿ (ոսկեկազմ 2 րուբլի)

Ծախվում է ԹԻՖԼԻՍՈՒՄ—հեղինակի մօտ («Մշակի» խմբագրատանը) և Կենտրօնական գրավաճառանոցում։ ԲԱԳՒՈՒՄ—պ. Ներսէս Դաւթեանցի մօտ, Ա. Ի. Աղամօվի գրասենեակ. ՇՈՒՇՈՒՄ—Բագրատ Տէր-Սահակեանցի գրավաճառանոցում։

Հեղինակի հասցէն՝ ТИФЛИСЪ, редакція „Мшакъ“. 6—10

Ք ա ղ ա ք ի ց շ ո ւ տ ո վ հ ե ռ ա ն ա լ ո ւ պ ա տ ճ ա ռ ո վ

Զափաւոր գնով կանաչազոյն, խօսող թութակներ են ծախվում։ Նոյն տեղում ցանկանում են գնել Կովկասեան վայրի կենդանիներ, այն է՝ եղջերուներ,

վայրի այծեր, քարայծեր, կզաքիսներ և վայրի ոչխարներ։ Հասցէն՝ Միքայէլեան փողոց, № 106, տուն Բարամօվի, բակում։
7—12 ՀՈՒԳՕ ՎԻՆԿԼԷՐ